

JAN TLUSTÝ

HLAVOU A SRDCEM (Portrét Zdeňka Kožmína)

Profesor Zdeněk Kožmín (28. 2. 1925) je vzácný člověk, vědec a pedagog, který dokáže nejen citlivě psát o literatuře, ale také zaujmout, získat (si) studenty pro „věc“ zvanou literatura. Být se svými oblíbenými básníky, příběhy, prostoupit jimi konkrétní místo a krajinu. Život s literaturou je pro Kožmína existenciální nutností, stejně jako potřeba sdílet své poznání a otevírat dveře rozumění ostatním.

Říká se, že ve svém srdci můžeme mít nejvýše dvě krajiny. Tou první jsou pro Kožmína severní Čechy. Narodil se v rodině železničáře v Hněvčicích u Roudnice nad Labem. Nejenom klapot železničních pražců (rodina bydlela ve staniční budově), ale také výhled na Přílbu hlíny a na dosah ostré rysy Českého středohoří. Jako zjevení zapůsobila na Kožmína ještě za války sbírka Josefa Palivce *Pečetní prsten*, přitahovala ho poezie Máchova a Horova.

Po válce studoval Kožmín češtinu a filozofii na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, k jeho učitelům patřili mj. literární vědec Václav Černý a filozof Jan Patočka. Během první poloviny padesátých let poznává Kožmín poprvé zvůli komunistického režimu – i když přesídlil do Brna, dostává přiděleno učitelské místo ve Starém Jičíně na Ostravsku, kam musí několik let dojíždět. Po krátkém působení v Břeclavi vyučuje od r. 1956 na Pedagogické fakultě UJEP v Brně.

Do literárněvědného života vstupuje Kožmín v šedesátých letech především jako recenzent časopisů *Host do domu* a *Plamen*. Pozornost věnuje nové vlně české literatury, publikuje studie o světovém existencialismu. O citlivosti jeho interpretací svědčí i to, že v devadesátých letech si M. Kundera vybral Kožmínovu studii „Román lidské existence“ (1967) jako doslov k opětovnému vydání románu *Žert*. Kožmín jako jeden z mála narušil dobové interpretace vykládající Kunderův román jako kritiku doby stalinismu a zdůraznil jeho existenciální rozměr.

Po nástupu normalizace musel Kožmín z politických důvodů opustit univerzitu. Jen díky přátelům získal místo gymnaziálního učitele v Zastávce u Brna, kde zůstal až do důchodu (1970–1985). Kožmínovi se sice uzavřel svět vědy, zůstává ale stále věrný literatuře a poslání učitele. Se studenty nastudoval Čechovovy *Tři sestry*, inovoval výuku stylistiky (*Tvořivý sloh*, 1995). Během každodenních cest

vlakem mezi Zastávkou a Brnem pročitá dílo bratří Čapků a píše krátké interpretace (*Zvětšeniny ze stylu bratří Čapků*, 1989), podrobně se zabývá didaktickým a filozofickým dílem J. A. Komenského (*Zvětšeniny z Komenského*, 2007). Kožmínovy „zvětšeniny“ představují novou interpretační metodu – celek díla je zde otevírán prostřednictvím drobného postřehu, detailu, mnohdy jde o zastavení u zdánlivě nedůležitého jevu. Pro Kožmína je ale takové místo krystalem, v němž je schopný zahlédnout siločáry celkového smyslu díla.

I přes možnost učit na gymnáziu zůstává pro Kožmína „zastávecký čas“ těžkým životním obdobím, v němž se musí vypořádat nejen s tíhou doby, ale také s vlastní vědeckou izolací. Jako akt sebezáchovy si píše deník, v němž se snaží „nějak strukturovat rozdrobený čas“ (*Struktury*, 1995). Kožmínovy záznamy svědčí o neustálé potřebě přemýšlet o literatuře, vrací se v nich ke Kafkovi, Beckettovi, Halasovi, Vančurovi, zároveň hledá v každém dni okamžik světla, spolu s Čapkem ho zachraňují nejprostší věci. Pokouší se zachytit neopakovatelnost přítomnosti, „ted“, které se dává v chůzi krajinou nebo při četbě básně.

„Dovedl bych ve škole oslňovat, ale nechci hrát. Chci něco podstatného sdělit, snad má pár věcí ještě smysl, snad bude všechno cenné zas někdy a někde dál růst. Ale je tolik zmarného času. Kolik smetí se musí dny a dny vyvážet, aby se tíha odlehčila. Aby přišlo pár silných minut, pár dorozumění lidských očí, pár zdůvěrných hlasů. Můj malý čase, hladím tě, hřeješ jako věrný pes.“

V polovině osmdesátých let se podařilo vydat na Pedagogické fakultě UJEP Kožmínovo skriptum *Interpretace básní*. Tato zcela netradiční publikace představuje v teoretické i praktické rovině možné přístupy k básni, Kožmín se zde opírá o strukturální koncepty J. Mukařovského a J. Greimase, zároveň ale zdůrazňuje existenciální rozměr interpretace. Skloubením strukturalismu s hermeneutikou se Kožmínova metodologie blíží myšlení francouzského filozofa P. Ricoeura či konceptu „paralelní kontempace“ Z. Mathausera. Největším přínosem knihy jsou však konkrétní interpretace, třináct zastavení u odlišných básnických poetik od P. Bezručové až po J. Skácela. Kožmín učí čtenáře *umění poezii číst*, ukazuje setkání s básní jako živou událost, v níž sémantika textu vstupuje v dialog s životním světem čtenáře. *Interpretace básní* se stala pro mnohé čtenáře skutečným zaslíbeným textem, dodnes je vyhledávanou publikací mezi studenty. O její oblíbenosti vypovídá i to, že se v nedávné době dočkala třetího vydání.

V roce 1990 se Kožmín vrací na Pedagogickou fakultu, o rok později natrvalo zakotvuje na Filozofické fakultě, kde vede semináře o interpretaci, české a světové literatuře. Doba strávená v ústraní nyní nese svou žet: objevují se Kožmínovy dosud nevydané práce, stejně tak publikace nové – mezi nejvýznamnější patří monografie o Janu Skácelovi (*Skácel* 1994, 2000, 2006), společně s Jiřím Trávníčkem se věnuje dějinám moderní české poezie po r. 1939 (*Na tvrdém loži z psího vína*, 1998).

V druhé polovině 90. let upíná Kožmín pozornost k velkým filozofům J. Derridovi, P. Ricoeurovi a J. Patočkovi (*Smysl dekonstrukce*, 1998; *Modely interpretace, Patočkovské průřezy*, 2001). Zde nemohu než přejít k vlastní vzpomínce: rok jsme s panem profesorem četli Patočkovy práce z dějin antické filozofie

a Kožmín se zde ukazoval jako skutečný učitel – odhaloval nám klíčová místa Patočkova textu, dále je rozváděl a vždy nás vyzval k dialogu nad otevřeným problémem. Kožmín nás učil především určitým způsobem myslet, klást si otázky spolu s velkými postavami světové literatury a filozofie. Seznamoval nás s nepříliš známými směry dekonstrukce a hermeneutiky, vždy ho přitahovala obtížná, „nesrozumitelná“ místa, ať už u Derridy nebo Becketta.

Dva a půl roku se Kožmín také zabýval pozdním Holanem, každý semestr věnoval vždy jen jedné básnické sbírce. Číst s Kožmínem Holana byl skutečný zážitek: dvě až tři básně během jedné hodiny, to podstatné se odehrávalo vždy na místě, v dialogu s textem a ostatními čtenáři. Z holanovského kurzu vznikla kniha *Existencialita* (2003), v níž Kožmín předkládá kratičké interpretace Holanovy sbírky *Předposlední*. Poučen Derridou, uvědomuje si Kožmín hranice naší diskurzivity, neschopnost jazyka pojmenovat to podstatné. Holanův svět nás podle Kožmína oslovuje především svojí negativitou, snahou uchopit neuchopitelné, dostat se k hranicím samotného bytí. Děje se tak prostřednictvím neustálého vyprazdňování smyslu, tematizováním krajních poloh lidského života. Spíše než interpretací jsou Kožmínovy holanovské texty vlastní kontemplací nad otázkami, které Holanovy básně ve čtenáři vyvolávají.

Jako bychom nahlédli do světa zenového mistra, kde se všechny naše intelektuální jistoty obracejí v prach, kde můžeme již pobývat jen v paradoxech koánu. Na práh takového poznání se dostal Zdeněk Kožmín. Vždyť kdo jiný by mohl u zkoušky položit autorovi tohoto medailonu otázku: „Na co byste se mě chtěl zeptat?“

